

ONTIJD
familieroman over voltooid leven

Judith de Graaf

ONTIJD

familieroman over voltooid leven

2023
Uitgeverij de Brouwerij
Maassluis

ISBN 9789080564206
NUR 301

©2023 Judith de Graaf
www.judithdegraaf.nl

Foto auteur: Marcel Prins
www.marcelprins.com

Vormgeving cover en binnenwerk: Henriette Faas
Uitgeverij de Brouwerij | Brainbooks
www.uitgeverijdebrouwerij.nl
info@brainbooks.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door printouts, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

How much of my mother has my mother left in me?
How much of my love will be insane to some degree?
And what about this feeling that I'm never good enough?
Will it wash out in the water, or is it always in the blood?

John Mayer
(In The Blood)

1. LEO

Het was begonnen met een helse pijn die zijn hoofd doorkliefde. Op het schilderij aan de muur kwam zijn moeder tot leven. Ze draaide haar gezicht naar hem toe, bekeek hem liefdevol en glimlachte. Het duizelde hem van geluk, maar even later vond hij zichzelf scheef weggezakt tegen de kussens van de bank terug, met een natte broek en een lamme hand. Een baby geworden, door de blik van zijn moeder.

In geesten, leven na de dood of bovennatuurlijkheid geloofde hij niet. Zonder schimmen en spoken was de wereld al intrigerend genoeg. Dat was één van de vele verschillen tussen hem en Gina, zijn tweede ex-vrouw. Zij zou niet verbaasd zijn en het volledig geloven en begrijpen als hij zou vertellen dat het door hemzelf getekende beeld van zijn moeder tegenwoordig vanaf de muur naar hem keek. Tegen de neuroloog durfde hij het niet te vertellen, tegen zijn kinderen ook niet. Ze zouden denken dat hij gek was geworden door de beroerte, of toch aan het dementeren was geslagen. Ana, zijn huishoudster, had hem een keer betrappt toen hij hardop in de richting van de muur aan het praten was, en haar afkeurende blik sprak boekdelen.

Vandaag had hij voor het eerst, na twee maanden arm-, hand- en vingeroefeningen doen, de moed opgevat om zijn pen weer ter hand te nemen. Hij was met zijn schetsblok en pen aan de eettafel gaan zitten. Niet in zijn atelier, waar hij sinds zijn beroerte geen voet meer had gezet. Wat hij eerder niet onder ogen durfde te zien lag nu zwart op wit voor hem. Een vormeloos gedrocht van bibberige lijnen. Het moest Mina voorstellen, zijn oude reumatische kat, maar het was eerder een weergave van zijn gevoelsleven; onsamenhangende, onderbroken lijnen waar het onvermogen van afspatte. Zijn eerste dierenschets ooit was van Zwerver geweest, zijn hond. Als tienjarige tekende hij een stuk beter dan nu.

Het was alsof hij een klap tegen zijn hoofd had gekregen, zo verdoofd voelde hij zich. Het zwaard van Damocles was gevallen. Met werken was het gedaan en een plan B had hij niet. Sinds zijn beroerte wist hij al niet meer hoe hij moest leven, nu raakte hij ook het waarom nog kwijt.

‘Godverdómmel!’ schreeuwde hij, maar vloeken kon de paniek deze keer niet bedwingen. Hij smet zijn pen door de kamer. Met een kreet sprong Mina van de stoel naast hem en kroop achter de bank. De frustratie mocht dan uit zijn tenen komen, de worp met zijn linkerhand was krachteloos. Anderhalve meter voor hem landde de pen stuiterend, precies op de punt, wat zwarte spetters op de plavuizen veroorzaakte. Een meesterwerk had hij niet meteen verwacht, maar dit was nog erger dan wat zijn kleindochter Noor op de peuterspeelzaal maakte. Lelijker dan de koppoters waarop hij weigerde kraaiend van enthousiasme te reageren, daarmee de opgetrokken wenkbrauwen van haar ouders over het uitblijven van de gewenste grootvaderlijke reactie trotserend.

Zelf vond hij dat hij het kind juist serieus nam en haar voorbereidde op de realiteit van deze wereld. In principe zit niemand op jou te wachten, tenzij je beeldschoon bent of iets heel goed kan. Daar kun je beter vroeger dan later aan wennen. Ondanks het gebrek aan enthousiasme van zijn kant, meestal bromde hij wat en aaide haar over haar bol als dank voor de moeite, bleef Noor onvermoeibaar tekeningen aanleveren. Dat ze over doorzettingsvermogen beschikte kon je haar niet ontzeggen. Wie weet zou ze in zijn voetsporen treden en ooit naar een of andere kunstacademie gaan, al waren die bij lange na niet meer zo degelijk als vroeger, nu de zogenaamde eigenheid van de kunstenaar in spé meer aandacht kreeg dan het ambacht dat geleerd moest worden.

De zwarte spetters trokken al in het poreuze steen. Ana zou morgen vermanend haar hoofd schudden en zuchtend met haar schuursponsje op de knieën gaan. Het was raar dat ze overal schuursponsjes voor gebruikte, maar omdat het huis altijd schoon was en lekker rook als ze er in haar straffe tempo doorheen was geraasd, had hij er nooit wat over gezegd. Hun communicatie verliep in rudimentair Engels en met gebaren, omdat Ana geen Nederlands en hij geen Bulgaars sprak. Iron lady, noemde hij haar, wat ook op haar niet onaanzienlijke strijkkwaliteiten zou kunnen slaan. Ana was degene die het best op de hoogte was van de omvang van zijn aftakeling, maar tot zijn opluchting bleef haar reactie beperkt tot een vermoeid hoofdschudden over de brokken die hij maakte en een verdubbeling van het aantal schuursponsjes dat ze hem opdroeg te kopen. Het was al erg genoeg dat hij zijn kont nauwelijks meer zelf kon afvegen. Door de beroerte was hij letterlijk onthand geraakt en kost-

ten de meest elementaire dagelijkse bezigheden uren tijd. Liever maakte hij er geen woorden aan vuil, en oefende hij tot hij kramp had in zijn hele lijf. Goede, zuivere pijn hielp tegen vuile pijn vanbinnen. Liever pijn dan medelijden. In godsnaam geen medelijden.

Een medelijdende blik voerde hem steevast terug in de tijd, naar de dag, bijna zeventig jaar geleden, om precies te zijn een week na zijn negende verjaardag, dat zijn moeder was verdwenen, opgelost in het niets. Naar de ogen van de mensen waarin hij verdriet, nieuwgierigheid en weerszin meende te zien. Dezelfde blik waarmee zijn moeder de wanhopige dieren in het asiel had bekeken toen hij, nog geen jaar voor haar verdwijning, na lang zeuren een hondje mocht uitzoeken. Samen liepen ze langs de smerige hokken. Jonkies met hun zachte vacht boden zichzelf kwispelend, tegen de tralies springend aan. Oudere, mottige exemplaren zaten bewegingloos in hun ondergepiste hok, hun blik afgewend, de hoop op betere tijden opgegeven. ‘Ach gossie, de stakkerds, wie is er zo harteloos om zo’n dier aan zijn lot over te laten,’ had ze gezegd. Voor haar doen een sterke mening, ze was nooit zo van de oordelen. Toen ze er niet meer was, dacht hij nog wel eens terug aan die opmerking. Wat voor een hond gold, gold blijkbaar niet voor hem. Ze lieten de oude dieren zitten en kozen een jonkie uit, omdat die nog een heel leven voor zich had.

Zijn moeder werd pas na drie weken opgedregd uit het ven. Waarom ze daar naartoe was gegaan en hoe het kon dat ze in dat ondiepe water was verdronken, bleef een mysterie dat al zijn zekerheden samen met haar had weggevaagd. Kwellende vragen bleven over. Wat was er zo onverdraag-

lijk voor haar dat zijn bestaan geen reden voor haar was om te blijven? Was haar kleine gezin het niet waard om harder haar best te doen, om haar demonen te bedwingen? Vragen die zijn vader wilde laten rusten, zeker nadat hij was hertrouwd. De zweem van geheimzinnigheid en droefenis die er sinds zijn moeders dood om Leo hing, trok meisjes aan, maar om de verkeerde reden.

Als het die eerste weken niet lukte om zijn tranen te bedwingen, gaf zijn vader hem een onhandig klopje op zijn hoofd: 'Groot zijn, jongen.' Zijn vader zelf had hij nooit, geen enkele keer, verdrietig gezien. Waarschijnlijk snikte hij 's nachts alleen in bed, net als Leo. Als hij later, nadat zijn stiefmoeder haar intrede had gedaan, nog wel eens per ongeluk huilde, negeerde zijn vader hem simpelweg. Aandacht geven was immers belonen. Om zijn tranen te verbergen hoestte Leo. Hij hoestte zo vaak dat zijn vader hem naar de huisarts stuurde, die niks afwijkends kon ontdekken, maar hem toch een drankje voorschreef, zoet en kruidig. Zijn gemoed werd nog altijd zwaar als hij later iets rook wat in de verte op de geur van die hoestdrink leek.

Wanneer er in die tijd iemand (een lieve juf, buurvrouw of tante) met zachte stem en meelevend gefronste wenkbrauwen aan Leo durfde vragen hoe het nu met hem ging, sinds zijn moeder... diende hij haar onmiddellijk van repliek: 'Ja, goed hoor, dank u wel.' Daar had zelfs zijn lievelingstante niet van terug. Geen zwakte tonen, een kunst die hij de rest van zijn leven verder had verfijnd. Zijn vader was trots: 'De jongen heeft een moeilijke tijd gehad, maar hij heeft het goed doorstaan en is er volwassen door geworden.' Een verhaal dat goed uitkwam toen zijn vader veel te snel een nieu-

we vrouw had gevonden die geen moeite deed om door het pantser van haar stuurse stiefzoon heen te dringen.

De afgelopen maanden had Leo er een nieuw mantra bij gekregen: de hersenen zijn flexibel. Dat bleek tegen te vallen; met rechts lukte nog steeds niks en met links duurde alles een eeuwigheid. Hij had overwogen om zich niet meer te scheren, maar een baard verborg de kaaklijn waar zijn vrouwen dol op waren geweest, dus dat vertikte hij, net als het dragen van joggingbroeken, vesten met ritsen en sloffen. Nauwelijks had hij het ochtendritueel achter de rug of het was tijd voor het avondeten. Een avondmens was hij altijd al, maar tegenwoordig sliep hij nooit voor drie uur in de ochtend. Het avondritueel vormde een uitdaging waarvoor hij zich moed indronk, met steeds een nieuw glas wijn, wat zijn coördinatie niet bepaald bevorderde. Eenmaal in bed was hij bang om te gaan slapen. Welke lichaamsfuncties zouden de volgende dag zijn uitgevallen? Als hij bij het wakker worden zijn ogen opende en constateerde dat hij nog leefde begon een vaste riedel. Eerst voelde hij zijn mond; hing die niet scheef? Daarna bewoog hij zijn vingers, benen, voeten en armen. Wanneer Mina op bed sprong, begroette hij haar om te horen of zijn stem het nog deed. Opgelucht, maar uitgeput nog voor de dag begonnen was, bleef hij dan nog een tijdje liggen.

De huisarts had hem verzekerd dat hij met de nieuwe medicijnen, regelmatige controles en doordat hij was gestopt met roken, de kans op een nieuwe beroerte aanzienlijk had teruggebracht, maar het ooit zo vanzelfsprekende vertrouwen in zijn lichaam keerde niet terug. ‘Ga weer léven, ga

andere dingen doen die u fijn vindt, geniet van alles wat u nog wél kan,' zei ze vorige week, nadat ze hem had geprezen om zijn noeste oefenregime. Ze was jong en naturel knap en ze was vast een prima dokter, maar toen ze over gesprekken met een professional was begonnen, liet ze blijken niets van hem te begrijpen.

Achteraf zag hij dat de fysiotherapeut hem vooral zijn hoop niet had willen ontnemen, toen ze desgevraagd had gezegd dat het heel soms gebeurde dat mensen door intensief oefenen in combinatie met een enorme hoeveelheid geluk, hun fijne motoriek weer aan de praat kregen. Hij was zo godvergeten stom geweest om te geloven dat hem dat gegund zou zijn.

Plotseling had hij zin om een van de bijna levensgrote, door hemzelf getekende werken van de muur te rukken en tegen de grond te smijten. Het moment ging voorbij door dat hij niet kon kiezen op welke van de drie naakten hij zijn woede zou koelen.

Toen hij niet meer voor de krant mocht tekenen omdat zijn spotprenten te cynisch zouden zijn en niet pasten bij de nieuwe koers van de krant, had hij zich volledig op zijn andere grote passie gericht: het met zwarte inkt hyperrealistisch tekenen van naakte mensen, en die inclusief de achtergrond, in één qua intensiteit verlopende kleur schilderen. Hij wist dat de werkelijke reden voor zijn ontslag was dat ze hem te oud vonden, maar dat deerde hem niet meer; volgens de recensenten was hij een betere kunstenaar geworden nadat hij uit de tredmolen van elke week een spotprent was gestapt. 'MANS' heette zijn laatste expositie, die enthousiast was ontvangen. Mannen van alle leeftijden, kleuren, soorten en ma-

ten had hij getekend. De meest besproken tekening was er een van een grote, opvallend gespierde man met één been, zijn stomp rustend op een afgezaagde boomstronk. Alsof hij had voorvoeld dat hemzelf niet veel later het gebruik van een ledemaat ontnomen zou worden. De diep mosgroene kleur van het werk zorgde ervoor dat het leek alsof de man met de boom was vergroeid. Zelf voelde hij zich na zijn be-roerte juist losgerukt van alles wat houvast bood.

De trefzekere lijnen van zijn zwarte pen tegen de uitgesproken diepe kleuren van de achtergrond waren zijn handelsmerk. In kritieken werd zijn kleurgebruik met dat van Rothko vergeleken. Zijn humeuren hadden altijd al meegefluctueerd met het succes van zijn werk, maar toen hij niet meer kon schilderen realiseerde hij zich pas ten volle dat het altijd zijn voornaamste levenslijn was geweest. Hij soebatte dagelijks met het noodlot: ‘Waarom heb je mijn linkerarm niet genomen?’

Iedereen kon zien dat de vrouwen op het middelste en het rechter schilderij aan de muur tegenover de open haard, de twee moeders van zijn kinderen waren. Connie, zijn eerste vrouw en moeder van Bobbi en Jarel, hing in het midden, steenrood-oranje. Zijn huwelijk met haar was net zo stormachtig geweest als hun scheiding, en aan de tekening zag je waarom. Ondanks dat hij Connies lichaam met al haar royale curven had getekend, haar heupen zelfs wat breder, haar borsten met de donkere tepels zwaarder dan in het echt, ging alle aandacht uit naar haar ogen. Vanuit haar regelmatige, grove gezicht, de lippen gesloten over precies genoeg vooruitstekende tanden, het donkere haar met woeste penstreken eromheen gekrast, priemden ze geladen recht in

de zijne. De uitstraling van een flamencodanseres. Rechts van Connie hing Gina, turquoise. Hoe anders dan Connie was de moeder van Liedje, met haar springerige lijf en scherp gesneden, kleine gezicht. Een fee. Opnieuw verbaasde het hem dat de twee vrouwen van wie hij in zijn volwassen leven het meest had gehouden in niets op elkaar leken. Gina had hij van achteren getekend. Tijdens het weglopen wierp ze een ondoorgrondelijke blik over haar schouder. Zo had hij het ervaren. Ze trok zich simpelweg terug uit zijn leven. Zo stormachtig als de scènes met Connie waren nadat hij had besloten haar te verlaten, uitgeput van de drama's die elkaar steeds sneller opvolgden, zo geruisloos was het vertrek van Gina geweest. Ze ontglipte hem. Een mokerslag voor zijn hart.

Van de eerste vrouw, links van Connie, liet hij desgevraagd in het midden wie het was, of ze wel echt bestond. Haar naaktheid was minder expliciet dan die van de beide andere vrouwen. Geen billen, tepels of schaamhaar te zien. Je zag haar van opzij, met opgetrokken benen, armen eromheen geslagen, kin op haar knieën. Wel had ze een scherp getekend profiel. Mijmerend keek ze voor zich uit, naar iets of iemand buiten beeld. Nachtblauw-antraciet had hij haar ingekleurd. Alleen Liedje vroeg wel eens naar de schaduwvrouw, zoals zij haar noemde. Tot nu toe had hij het beantwoorden van haar vragen weten te vermijden.

Toen hij even later knielend op de grond met een prop keukenpapier door de inkt wreef, ging zijn mobiel. Aan stoel en tafel hees hij zich moeizaam op. Op het moment dat zijn hand het apparaat raakte hield de ringtone op. Verdomme,

waarom deed hij nog moeite om op te nemen, hij was toch altijd te laat. Vergeefs probeerde hij zijn rechterhand te ballen, zelfs met zijn vuist op tafel slaan lukte niet meer. Als hij in God of het lot geloofde, zou hij een terechtwijzing of een levensles kunnen zien in wat hem was overkomen. Andere, nieuwe kanten van zichzelf ontwikkelen. Mildheid en berusting. De zin van het leven ontdekken. Nieuwe bezigheden zoeken, aan liefdadigheid gaan doen, maatschappelijke betrokkenheid tonen. Meerdere mensen, onder wie Bobbi, zijn oudste dochter, suggereerden dat hij oud en wijs genoeg zou moeten zijn om zonder zijn werk te kunnen. Zij vond blijkbaar dat hem een lesje geleerd moest worden. Het maakte hem razend. Misschien moest hij uit wraak mond-schilder worden en waterige bloemen gaan penselen.

Jarel had een bericht ingesproken, vaag als altijd. Hij vroeg hoe het ging en zei dat hij weer eens langs wilde komen, maar een concreet voorstel deed hij niet en hoe het tot een afspraak zou moeten komen bleef onduidelijk. De vele uren stottertherapie die Jarel door de jaren heen had genoten, hadden nauwelijks geholpen. Zijn gehakkel was de laatste tijd erger dan ooit. Ondanks dat hij van hem hield, ergerde Leo zich vrijwel continu aan hem, om redenen die nooit uitgesproken waren. Jarel zou wel denken, ten onrechte, dat Leo zijn homoseksualiteit niet kon accepteren. Op het moment dat hij de naar verhouding forse ballen van de lange, dunne baby had gezien, roerde zich iets in Leo. Een verlangen naar verwantschap en kameraadschap. Iemand die hij mocht helpen ontstaan, als een tekening. Eerst voorzichtig schetsend, kijkend wat het zou worden, dan steeds meer uit-

gesproken vormgegeven. Iemand voor wie hij een andere vader kon zijn dan zijn eigen vader voor hem was geweest. Tot zijn spijt was het anders gelopen tussen hen, maar Jarels homoseksualiteit was niet het obstakel. Leo kon zich er gewoonweg te weinig bij voorstellen dat je op mannen zou kunnen vallen om er een oordeel over te hebben. Waar hij wel moeite mee had was het feit dat Jarel alles wat ingewikkeld was in zijn leven op de een of andere manier in verband bracht met zijn homoseksueel zijn. Die slachtofferigheid wekte een haast fysieke weerzin bij Leo op. Hoewel hij dit probeerde te verhullen, merkte Jarel het natuurlijk wel, waardoor hij waarschijnlijk alleen maar schutteriger werd, wat Leo's weerzin opdreef in de richting van minachting.

‘Papa?’ Jarel klonk verbaasd. Meestal liet Leo er een paar dagen overheen gaan alvorens terug te bellen.

‘Jij belde mij toch net?’

‘Ja. Hoe-hoe-hoe...?’

‘Gaat wel. Of... matig eigenlijk. Daarnet heb ik mijn tekenhand definitief moeten afschrijven. Al het oefenen was zinloos.’

‘Nooit meer?’

‘Nee, het is klaar. Ik zal definitief een nieuwe hobby moeten gaan zoeken.’

‘Het was a-a-allesbehalve een hobby voor je.’

Het onverwachte medeleven brak iets open bij Leo. Terwijl Jarel bezig was er een nieuwe zin uit te persen, voelde Leo zijn eigen keel dichtknijpen. Hij kreeg geen adem. Hij zou toch niet gaan janken?

‘Mensen zeggen dat er ergere dingen in het leven zijn dan niet meer tekenen.’

Leo herkende zijn eigen stem niet. Met zijn slappe rechterhand greep hij naar zijn keel om dat wat er dwars zat weg te drukken. Het ging niet. Hij kuchte.

‘Nou, dit is toch erger?’ zei Jarel.

‘Ik moet ophangen, bel je later,’ wist Leo ternauwernood uit te brengen.